

Väitekiri eesti keele partitiivi ja illatiivi varieerumisest

Ann Siiman. Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisseütleva käände näitel. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 45.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019. 209 lk.

Eesti keele partitiivi ja illatiivi varieerumine on mitmekülgne. Missugune on eri variantide osakaal tänapäeva keelekasutuses ja mil määral vastab nüüdiskeele kasutus sellele, kuidas käändevaheldus on esitatud grammatikates? Millised tegurid mõjutavad variantide valikut ja millised nendest teguritest on olulisimad? Selliseid küsimusi uurib Ann Siiman oma väitekirjas.

Dissertatsioon koosneb aastatel 2013–2018 ilmunud viiest artiklist ja 70-lehe-

küljelisest sissejuhatavast osast. Artiklitest neli on eestikeelsed ja üks ingliskeelne; neist kaks käsitlevad partitiivi ja kolm ainsuse illatiivi. Väitekirja teema on kõitev muuhulgas soome keele seisukohast, kuna nii eesti kui ka soome keeles on partitiiv ja illatiiv allomorfide rohkuse tõttu mitmekesiselt variatiivsed käändevormid.

Sissejuhatavas osas käsitleb Siiman alustuseks teoreetilist tausta, mis on nii ajakohane kui ka temaatikaga sobiv: loomulik morfoloogia ja keele kasutus põhisis. Seejärel tutvustab ta materjali, meetodit, samuti partitiivi ja illatiivi muutelõppude variante. Terminoloogia poolelt on märkimisväärne, et Siiman kasutab terminit *osastav* partitiivi käände kohta ja terminit *sisseütlev* lühikese ja pika illatiivi üldnimetusena, seevastu terminit *illatiiv* vaid sisekohakäände (sisseütleva) pikkades vormides, ent lühikesi sisekohakäändevorme tähistab terminiga *aditiiv*. Nagu Siimani allikatest nähtub, on nende terminite kasutuses erinevusi eesti keele eri uurijate vahel. Kasutan siin ise partitiivi ja illatiivi

termineid ning eesti keele kahe illatiivi-tüübi kohta nimetusi pikk ja lühike illatiiv.

Esimeses artiklis „Osastava käände vormide kasutamisest eesti kirjakeeles” (Keel ja Kirjandus 2013, nr 7, lk 507–520) vaatleb Siiman ainsuse partitiivi varieerumist 2000. aastate internetikeeles eesti keele koondkorpuse uue meedia allkorpuse materjali põhjal, mis sisaldab muu hulgas jututubade tekste. See tekstiliik on võrdlemisi kõnekeele lähedane, mis sobib uurija eesmärgiga pääseda ligi võimalikult vaheldusrikkale keelekasutusele. Artikkel tugineb Siimani magistritööle. Tulemused näitavad, et suurema osa sõnade enamlevinud käändevariant vastab normikirjakeelele, ent sõnade *aadress*, *hüve*, *vistrik* ja *ämblik* partitiivi käändevariantide jagunemine materjalis on selline, et Siiman soovitat välja selgitada nende sõnade käänamise laiemalt, et kirjakeele normistik püsiks keelekasutusega kooskõlas. Üldiselt soovitat ta kirjakeele normi väljendamist nii, et nüüdseid levinud paralleelvariante peetaks vastuvõetavaiks.

Teise partitiiviartikli „Mitmuse osastava *sid-* ja *si-*lõpu varieerumise kasutus põhine analüüs” (Keel ja Kirjandus 2015, nr 11, lk 792–803) teema on kasutus põhine keelekirjeldus, Siiman rõhutab keele struktuuri ja kasutuse vastastikmõju. Materjaliks on sellised uue meedia korpusest võetud sõnad, milles esineb *sid-* ja *si-*lõpu vaheldumist. Varem on sama vaheldust uuritud eesti suulises keeles ja murdeainestikus. Üheks oluliseks vaheldust mõjutavaks teguriks osutus noomenifraasi sisene, tavalisest kongruentsist tugevam sarnastumine. See noomenifraasisisene analoogia on materjalis valdavalt progressiivne, mis tähendab, et atribuut mõjutab põhisõna (12 sedalaadi esinemust nagu *uusi osasi*, vrd normikohane *uusi osasid*), kui et regressiivne ehk põhisõna avaldab mõju täiendile (kaheksa sellist esinemust nagu *paljusi inimesi* pro *paljusid inimesi*). Selline

noomenifraasisisene variantide tavalisest jõulisem ühtlustumistendents on laadilt sama kui lastekeeles esinev suundumus, mida olen nimetanud skeemkongruentsiks.¹

Esimeses illatiiviartiklis „Ainsuse pika ja lühikese sisseütleva valiku olenemne morfofonoloogilistest tunnustest – korpusanalüüs” (Emakeele Seltsi aastaraamat, nr 60 (2014), lk 127–147) analüüsib Siiman variantide valikut statistiliselt. Eesti keeles võib pikka *sse-lõpulist* illatiivi kasutada kõikide sõnatüüpide muutmises, mitmes sõnatüübis esineb selle kõrval lühike illatiiv; mõne sõna muutmises on aga lühike illatiiv esmane, valdav võimalus. Siiman uurib vaheldust kaheksa morfofonoloogilise tunnuse järgi: astmevaheldus, algvormi välde, lõpuvaheldus, lõpphäälik, silpide arv jne. Üks huvitav tulemus on, et lühikest illatiivi kasutatakse eriti siis, kui sõnatüve lõpus esineb häälikuvaheldus, *sse*-variandi esinemus on neis noomenis vähene. Seetõttu eelistatakse näiteks nominatiivis konsonandilõpulistes sõnades lühikest illatiivi: analoogial põhinevat *sse*-selgitust ei vajata, sest tüvelõpulisest häälikuvaheldusest piisab, kuna illatiivis lisatakse konsonandile igal juhul tüve lõpuvokaal (*luik* : *luike*), tihti osutab muutmisele rohkem häälikuainest (*õnnelik* : *õnnelikku*) ja vahel tuleb tüves ette ulatuslikumaidki muutusi (*sõber* : *sõpra*).

See Siimani uurimistulemus on üldisemaltki huvitav, kuna nii eesti kui ka soome keeles võivad tüvevaheldused võtta enda kanda lõppainese funktsioonid – põhitüübilt sufiksikeel kasutab mõnikord flekteeriva keele vahendeid. Tüvevaheldused korvavad muutmises sufiksita kasutuse näiteks sellises lastekeele arengujärgus, kus käändelõpud on suuremalt jaolt omandamata, nii et nende puudumisel osutab

¹ K. Laalo, Skeemakongruentsi. Morfoloogisten skeemojen kongruentsia lapsenkielessä. – Virittäjä 1995, nr 2, lk 153–172.

vaid tüvevaheldus sõnamuutmisele, nagu vaheldustes *ovi* : *ove* 'uks', *jalka* : *jala* 'jalg', *minä* : *minu* 'mina' jne.² Murdeiski langevad teatud sufiksids hõlpsamini ära siis, kui tüvevaheldused osutavad piisavalt selgesti, mis käändevormiga on tegu. See ilmneb näiteks Kaisu Juusela väitekirja materjalist: noomeni mitmusevormidest kaob lõpu-diftongist *i*-sufiks üsna valdavalt *a*-tüvelistes noomenites, nagu *kalassa* : *kalossa* (< *kaloissa*) 'kala', kus tüvelõpu vokaalivaheldusest *a* : *o* piisab mitmuslikkuse osutamiseks, kuid *O*- ja *U*-tüvelistes sõnades säilib sama sufiks palju üldisemalt (*talossa* : *taloissa* 'maja', *hyllässä* : *hylläissä* 'riiul'), kuna see on ainus mitmuslikkuse ilming neis noomenitüüpides.³ Tüvevaheldused võivad niisiis soome keele teatud vormides kompenseerida sufiksrite puudumist või kadu.

Illatiiviartiklis „Ainsuse sisseütleva vormi valiku seos morfosüntaktiliste ja semantiliste tunnustega – materjali ning meetodi sobivus korpusanalüüsiks” (Emakeele Seltsi aastaraamat, nr 61 (2015), lk 207–232) käsitleb Siiman samuti pika ja lühikese variandi vaheldust, kuid kahest teisest aspektist. Morfosüntaksi poolelt vaadeldakse selliseid tegureid nagu sõnaliik, lauseliikme asend, rektsoon, püsiühendilisus verbiga jm. Semantika osas on Siiman jaganud uurimismaterjali sõnad tähendusrühmadesse ja analüüsis, mil määral need mõjutavad illatiivivariandi valikut. Hii-ruut testi jt statistiliste mõõdikute abil saadud tulemused näitavad, et variantide esinemist mõju-

tavad uurimismaterjalis enim rektsoon, fraseoloogia ja semantilised rühmad.

Kolmandas illatiiviartiklis „Variation of the Estonian singular long and short illative form: A multivariate analysis” (SKY Journal of Linguistics 2018, nr 31, lk 139–167) vaatlleb Siiman kokkuvõtvalt illatiivi vaheldumist mõjutavaid tegureid mitmemõõtmelise statistilise analüüsi toel. Varasemates artiklites käsitletud teguritele on Siiman lisanud sõna viimase kõnetakti silpide arvu. Lõpptulemuseks on, et illatiivivariantide esinemist mõjutavad enim iga sõna astmehaheldusmall, algvormi välde, võimalikud lõpuvaheldused ja viimase kõnetakti silpide arv. Artikli lõpus pakub Siiman välja jätku-uurimuse suunad ja esitab soovi, et tema vaadeldud vaheldusi käsitletaks muudeski keeltes. See ärgitab küsima: mil määral sobiks teemavaldkonna kontrastiivne uurimus näiteks soome keelega? Soome keeles ei esine eesti keelele omaseid ekspansiivseid analoogial põhinevaid rööpvorme ei partitiivis ega illatiivis, kuigi mõningal määral on sellist variantidevahelist võistlust peamiselt mitmuses, nagu illatiivi *upeiisiin* ~ *upeihiin* 'uhkeisse' ja partitiivi *haravia* ~ *haravoita* 'rehasid'. Lastekeeles esineb küll rohkesti vaheldust ka ainsuse illatiivis, nagu *huoneeseen* ~ *huonesen* ~ *huoneen*, *veneeseen* ~ *veneehen* jne.⁴ Peale lastekeeles vaatenurga on soome keele käänete lõpuvarieerumist hiljuti uurinud Mari Siironen ja Markus Hamunen, mitmuse illatiivi lõpuvarieerumist on varem käsitlenud Terho Itkonen.⁵

² K. Laalo, Lapsen varhaiskielioppi ja mini-paradigmat. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1309, Tiede.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011, lk 131.

³ K. Juusela, Törmäsmurteen variaatiosta. Jälkitavun *i*-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 496.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1989, lk 185, 195.

⁴ K. Laalo, Lapsen varhaiskielioppi ja mini-paradigmat, lk 220–222 ja sealseid viited.

⁵ T. Itkonen, *-siin* vai *-hiin* monikon illatiivis-sa? – *Verba docent*. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 263.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1959, lk 372–389.

Ann Siimani väitekirja artiklitest on näha uurija edenemine esimese artikli praktilist normatiivset keelehoolet siluvast hoiakust üha kaugemale minevate järel-
dusteni selle kohta, mis tegurid vaheldust mõjutavad; samuti arenevad meetodid mitme aasta jooksul märgatavalt. Teose

mitmekülselt huvipakkuv sissejuhatav osa on küps ja tihe teadustekst.

KLAUS LAALO

Soomekeelsest käsikirjast tõlkinud
MARIA-MAREN LINKGREIM